

изтъкна: „Ние трябва да сме наясно, че само при добра организация на библиографско обобщение на извършеното в областта на славянското литературознание и при пълна оперативна информация за новоизлизащата литература може да се говори за съвременна, в истинския смисъл на думата, славяноведска наука и за нейното по-нататъшно интензивно развитие в целия свят.“ Много още може да се каже за приноса на проф. Тодор Боров в тази област. Много бих искал да разкажа и лично аз за плодотворното мое сътрудничество с него през последните десетилетия. Неотречимо е обаче едно: невъзможно е да се проучва и оценява нашето, българското книговедение през тези десетилетия, приблизително от половин столетие насам, без да се признаят огромните заслуги на проф. Тодор Боров. Той е натрупал много и много знания и богат опит в тази основна област на цялостната наша култура. Нека съдбата бъде щедра да му дари още дълги години живот и творчески сили, за да обогати още повече нашите знания, „за полза на българския род“ и на световната славистична наука.

НЕИЗВЕСТНИ МАТЕРИАЛИ ОТ „НА ОСТРОВА НА БЛАЖЕНИТЕ“ НА ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ

Камен Михайлов

В архива на БАН се съхраняват интересни материали, документиращи различните етапи на идеята относно създаване антологията „На острова на блажените“ от Пенчо Славейков. Намерението за представяне на собствени творби като творчество на различни личности зрее дълго у поета. То се реализира на различни етапи в някои цикли и стихосбирки — издадени или запазени в ръкопис. Намира интересно отражение и в различните списъци на имената на творците от антологията и произведенията им. Славейков нееднократно е преработвал поетичната част на книгата, размествал е творбите. Някои заглавия, включени в „На острова...“, могат да се видят реализирани още в края на XIX в. в неизлязлата стихосбирка „Балкански сонети“ или писани и печатани по-късно. Тези факти говорят за по-специалното отношение на Пенчо Славейков към новата му книга — старите творби са били подлагани на щателен подбор и преработка, а, от друга страна, доказват още веднъж продължителния период от време, в който Славейков е живял с мисълта за подобна книга, доизяснявал е и едооформял концепциите си за нея. Впрочем в „Бегли спомени“ Мара Белчева пише как непосредствено преди смъртта си поетът най-много е ценял „На острова...“ и „Кървава песен“, постоянно ги е препрочитал, обмислял нови издания и преработки. Пак там другарката на поета изнася и такъв факт — „биографиите“ на творците от антологията били написани „на един дъх“, без поправки, в изключително кратък срок. Нямаме причини да се съмняваме в достоверността на изнесеното или в искреността на Мара Белчева, но все пак смятаме, че казаното се отнася за н я к о и „биографии“. Към подобни мисли ни насочват споменатите ръкописи в АБАН. Действително, някои от очерците, запазени в коректури, почти нямат поправки в сравнение с публикуваните в антологията. Други, една част от които предлагаме на читателите, илюстрират начални етапи на идеята за антологията, отразяват различни варианти, имат множество поправки. Като казваме „начални етапи“, нямаме пред вид наброски с конспективен характер или очерци без особени качества, за да бъдат включени в книгата в това си състояние. Напротив! Както се надяваме, специалистите сами ще се убедят в безспорния „завършен“ вид на машинописите. Те са интересни със своя цялостен вариентен характер. В сравнение с познатите ни от антологията „биографии“ тези се отличават „сюжетно“, макар защищаваните тенденции да не излизат от контекста на книгата.

В архива са запазени няколко „кратки биографии“, както са наречени от самия Славейков. От това бихме могли да изходим, че авторът е имал идея за известна двудълба на

„преводните поети“ — такива, представени с кратки, и такива, представени с по-цялостни очерци. От запазените „кратки биографии“ предлагаме тази на Боре Вихор, който е отбелязан на нея с инициалите А. Б. Другите впоследствие са разширени и публикувани във вида, в който са ни познати днес.

В биографията на Боре Вихор, освен някои съществени различия в сюжета, прави впечатление идеята Славейков да включи в антологията и преводна творба — „На бесилката“ от Фр. Вийон. Историята на този превод е интересна и твърде показателна. Първоначално авторът е имал идеята да публикува в „На острова...“ цикъл преводи. Кой са били тези преводи и били ли са направени — не може да се твърди със сигурност, тъй като в плановите на поета открихме само споменатата балада. Явно е обаче желанието един от творците на Острова да бъде представен и като преводач — по такъв начин да се изтъкне още едно от разнородните проявления на самия Славейков. Какви са подбудите, които го принуждават да се откаже от тази си идея, също е трудно да се каже. Вероятно е изиграл роля фактът, че на практика би се осъществил превод от превода — нещо неособено уместно. Така или иначе с цикъла преводи е трябвало да бъде представен Марко Туле. (Авторът като именно означение не се реализира в книгата.) Заглавието на преведената балада е „Песен на обесените“, а, както личи от биографията на Боре Вихор, последният вариант на заглавието гласи „На бесилото“. Това е и първият превод на Франсоа Вийон у нас, по-специално на известната му „Балада на обесените“.

Научаваме и първоначалното заглавие на стихотворението „Сто двадесет души“ — „100 души“, както и за намерението да бъде включена поемата „На Балкана“, публикувана отделно в сп. „Мисъл“ под заглавие „Прелюдия“, начална част от песен II на „Кървава песен“, като творчество на Боре Вихор. След биографията е даден списък на творбите на поета, сред който личат заглавията и на две неизвестни стихотворения — „За снега“ и „Нямам роден край“. Заглавието „За снега“ е оградено от Славейков в скоби, от което може да се заключи, че е описателно заглавие, брахилогична редакция на израза: това стихотворение, дето е за снега. Що се отнася до второто стихотворение, съществува аналогия с „Къде е моя роден край“ (вж. т. VI от „Събрани съчинения“ на Пенчо Славейков. С., 1959, с. 52), което завършва със стиха „И нямам ази роден край“. Характерен момент е и включването на името Райко — прадядо на представения поет. В антологията името е Ветко Вихор и принадлежи на бащата, а не на прадядото на Боре Вихор. Както е известно, дядото на Пенчо Славейков по майчина линия се е казвал Райко. Също и рано починалият брат на поета и „най-талантливото ми дете“, според признанието на дядо Славейков, е носел същото име. От Райко Славейков именно е вземал първите уроци по стихотворство малкият Пенчо. Запазен е проект на стихосбирка, която представя ранното творчество на Пенчо Славейков като творчество на поета Райко Райков.

Интерес представляват и двата варианта на очерка за Спиро Година — и двата са по-разширени от последния вариант, възприет в антологията. Първоначално името не било Сабо Лаперда (самият очерк е означен с инициалите Г. Д., а отгоре с ръкописа на Славейков е добавено — Сабо Лаперда). Някои от основните моменти са инвариантни — навсякъде става дума за книжар-издател на въпросната книга, нарочен от читателската публика, или може би в действителност — нейн автор. Нещо като мистификация в мистификацията. Непознатото и новото е, че в непубликуваните варианти се дава подробно описание на тази книга — „Върволицата на дните“, прекръстена в последната „биография“ на „Аманети“. Тя би трябвало да има изключително оригинален характер. Нейната организация — състои се от 4 части: пролет, лято, есен и зима — е в съответствие с името на поета — Година. С това, че тя съдържа подобно на самата антология поетични произведения с различни родови особености: лирика, епос, драма, с различна тематична и жанрова обусловеност: елегии, оди, сатири, параболи (афоризми), съществени с различни размери, с това, че при всяка отделна част трябва да има предговор, след нея — епilog, се разкрива един от най-интересните в композиционно отношение замисли на автора — да създаде книга в книгата. Малък огледален образ на първообраза, който едновременно да е описание-алегория, описание-обобщение на самата антология. Разбира се, като такова то би имало и стойността на пряко посочване, на ключ към „На острова...“ нещо, което не е по вкуса на никой творец, още по-малко на Славейков. Вероятно този факт, който имаме пред вид развитието на идеята за антологията, ще е изиграл известна роля да бъде изоставена реализацията на

замисля, както е изоставен и първият предговор към „На острова. . .“, също може да послужи за ключ. Така или иначе ние можем само да съжаляваме, че съображения от художествено-естетическо естество, или може би времето, са попречили на Славейков да осъществи идеята си.

В двата непубликувани варианта се среща момент, който асоциира в съзнанието на читателя трагичната гибел на Алеко Константинов. В реализираната книга този разказ с подробно описание на убийството е изпуснат — само в очерка за Вилуд Фингар се споменава бегло за случая.

Съществува и момент с характерна изява на обществената позиция на Славейков. В биографията на Сабо Лаперда се говори как царят на Острова дал на книжаря два ордена. Понататък се прави предположение, че може би самият цар е авторът на книгата (той бил твърде доволен от нея). На самото място този абзац е зачертан. Във втория вариант — за Спиро Година — Славейков е побързал да уточни, че цар е онзи, който притежава поетическа дарба. Но явно общият тон е продължавал да бъде в противоречие с антимонархическата насоченост на поета. За него е било съвършено ясно, че при книга, казала толкова истини и такива истини, авторът ѝ бива убит и най-малко ще се чете с удоволствие от един цар. С това творецът влизал освен в противоречие със себе си и в противоречие с логиката на фрагмента. Двата ордена, споменати в първия вариант, са категорично отстранени във втория — най-малко от царя е очаквал и желал поетът награда. Както е известно, такъв момент в последния очерк за Спиро Година липсва.

Запазен е и първи, твърде различаващ се вариант на очерка за Нягул Кавела. В него са прокарани някои естетически и социални възгледи на Славейков, които са известни като цяло от други произведения, но в изданието очерк отсъстват. Преди всичко, в метафоричен стил, авторът защитава принципа, че изкуството е отражение на действителността и има за основа реалния живот: „Откакто Коперник продъни небото. . .“ В този очерк, както и в очерка за Спиро Година Пенчо Славейков представя тази страна от творчеството си, в която реализира кратки афористични жанрове със сатирично-изобличителен характер. Интересното е, че авторът направо твърди как тези произведения са лост за изменението на света, а оттук — прокарва възгледа, че изкуството е средство за борба, способ за въздействие. Друг характерен момент е яростната нападка срещу полицийщината — и като система на управление, и като черта на определени човешки характери, душевност, начин на мислене.

Силна е и антиклерикалната тенденция — авторът изтъква, че само нищожните духом хора имат нужда от бог или камшик. И това не е само психологически анализ на човешките слабости. Това е и удивително точна оценка на религията като система, която е въздействувала именно като камшик, приучаващ към покорност и раболепие.

Ето и текста на очерците, които публикуваме, със спазени лексикални особености и правопис, така както е в оригиналните коректурни страници на Пенчо Славейков.

А. Б.

„Роден е на 17 априлий 1827 г. в Х. Прадядо му, за когото в рода на поета съществуват тъмни спомени, е бил безпокоен скитник, спрял в Х. с намерение тук да си остане, женил се за някаква си открадната робиня, добил от нея две деца — и бог знай къде изчезнал пак безследно. Казват, че го убили ония от които откраднал робинята. В един стар дамаскин има, показваха ми го, следната записка: „Да си знае коги се удави Райко — песнепоец, на 13 травен, пошел за риба на морето. И не видя се вече. Тога беше вихър велики, небопотъмнение, и страшно зело.“

Внуъкът му обаче твърди като за най-вярно, че той бил избягал — от робството на робинята. Внуъкът е цял праждото: същия темперамент — същия безпокойник — също тъй вече изчезнал, но не тъй безследно. Той и днес живее в паметта на хората със своите песни и последния си подвиг. Той е от ония гарибалдийци, десетиях, които паднаха в плен при първата атака на Рим и които обесиха без съд. След освобождението на Рим, синът на поета и бореца, виден съвременен политически деец, принася костите му в родния град, дето те почиват успокоени най-последно.

От А. Б. са останали само тия стихотворения които аз съм превел тук. Положително не се знае дали те — освен първата — са истина негови, или на някой друг неизвестен поет. „На

бесилката“ напр. явно личи че е свободен превод на знаменитата балада на Франсуа Виллон. Но самият факт че А. Б. е знаел за съществуването и се е вдъхновявал от песните на този френски поет, гениален негодник, не веднъж гнил в тъмница и незнайно де и как умрял, показва че в тия убесници са две риби печени на една скара. Той е от ония поети които рядко са творили и не са придавали твърде значение на своите творения, не са ги скрепили и с своето име; но хората имат потребност да приковават безименните неща към известни имена. И действително, по дух и форма, тия песни едва ли могат се приписа другиму освен на борец и скитник — а може би и убесник — като А. Б.

¹ (За снега) 2.100 души. 3. На Балкана. 4. Нямам роден край. 5. На бесилката. Самоубийца.“

САБО ЛАПЕРДА

„Нищо положително не се знае за живота на автора на една от най-оригиналните и духовити книги не само на острова на Блаж. [ените]. — на Върволицата над ните. Той крие името си, и има защо. Може би зад нищо не значещия псевдоним Сабо Лаперда се крие някой известен поет, може би някой публицист политик, а не е чудно да е някой съвсем невинен човечец. Какво не е правено, да се открие кое е, и най-сетне грехът на автора стовариха на гърба на издателя, на С. Л. книжар в едно провинциално градче, в чиято книжарница се продават и маслини, и сапун — един съвсем невинен човек, на когото всички завиждат и всички не вярват да е автор на една книга от 365 стр. в която са поместени 365 стихотворения — характеристики на лица, събития и неща всеизвестни на Острова, имали значение в историята и сегашния му обществен живот. То е една своеобразна Бож. [ествена] комедия, в която. . . Книгата носи подзаглавие К а л е н д а р, разделена е на четири части: Пролет, Лято, Есен и Зима. Пред всяка част има пролог, и епilog — и отподир епilog: в който се характеризира изобщо дадената част и се доизвърлят няколко камъчета не извърлени в текста. И след това, ден по ден, нижат се кое къси, кое дълги стихове: песни, оди, елегии, химни, сатири, епиграми — всевъзможни форми и размери. На по-голям празник, като Великден, Коледа, Нова година, са сбрани повече песни в една група. Тая книга е плод на богата фантазия и немалък композиционен талант, и показва и автора ѝ като майстор от първа ръка. Според календарното име на денят или датата, са разпоредени събитията, нещата или имената на възпяваните лица, херои, вагабонти, светци и катили, мъдrecи и ниши духом: върволицата неща и лица — според върволицата на дните в Календаря. И какво няма в тая Върволицата на Дните! В нея е изобразена настоящата и минала история на Острова, без озъртане, без заобикалки, тъй както тия истории са се отразили в съзнанието на един буден, ясен и строг ум — в чувството на едно любящо и възмутено сърце. Нищо колко да е с значение — лице или събитие — не е оставено на страна. На хероя — ода, на злочестника — елегия, на човека — химн, на нишите духом — епиграми, на светците — житие, на нехранимайка поетически юмрук, на наивника — присмех. Можете си представи каква врява и олелия се е дигнала и в печата и в живота от тая книга — излязла през 1909 г. — и за която бе протелеграфирано по цял свят, като за събитие с застрашителни последствия. Сам царя на Острова се заинтересува за тая книга, чел я е, уверяват, с удоволствие и усмивка и пожелал да види лично автора на тая оригинална огърлица песни, в които се възпяват неща и лица от които и той често се е погнусявал. Но колкото и да търсеха автора — напусто, а никой, нито дори царя, вярвал че това може да бъде провинциален книжар, онзи скромник който с нищо външно не е показвал че може да възмуги или зарадва някого. И царя само се усмихвал — с което се усмихнало и подозрение в душите и думите на хората че това ще е негова работа. Царя се само усмихвал и оставял да си мислят хората каквото щят — най-умното нещо което един цар може да стори съзнаващ безполезността на расправи с глупави поданици. И все пак дал два ордена на автора, т. е. на книжара. Автора се крий, види се, от страх за отмъщението на ония които е подиграл, а дваж повече — за които е казал истината. За да издирят автора, мнозина са обещавали и грамадни суми, както на ориента обещаваат суми за главата на някой разбойник. В дадения случай, обаче, разбойниците оценяваха главата на един светец! Но и туй не помогна. Тогава, една вечер, на 11 май, извардиха поета, т. е. книжара, изпусия и с няколко крим.[кови] куршума пробиха сърцето му.

Убийците хвана властта, но ги закри, а обеси двама невинни хорица, макар че следователя по убийството констатира като действ[ителни] виновници един министър, и нещастен поет — и един вестникар — талантлив подлец. По после министра полуля, а вестникаря побесня и беснува още. На местото на убийството сега е издигнат паметник със следния надпис. . . “

СПИРО ГОДИНА

„Нищо положително не се знае за живота на автора на една от най-интересните и духовити книги не само на Острова на Блаженните — на *върволицата на дните*. Той е скрил името си, и смъртта на оногова когото подозрях че е автор показа че е имал право да се крие. Може би зад нищо незначашия псевдоним Спиро Година се спотаява някой известен поет, може би някой политик, а може би че това е работа на някоя компания пакостници — което изглежда да е най-верно. Както и да било, а каквито извънредни усилия и да правили известни заинтересувани хора, автора все пак си остава неизвестен и всичкия негов грях стовариха на гърбът на издателя, — на някой си Сабо Лаперда, провинциален книжар, в чиято книжарница — както в нашите столични — се продава повече сапун и чирози, отколкото книги. Казват, наистина че е той, но никой сериозно не вярва че това невинно и невзрачно човече би могло да бъде автор на една книга от 365 стр., в която са поместени повече от 400 стихотворения — характеристики на лица, случки, събития и неща от политическия и културен сегашен живот на Острова. То е една своеобразна Божествена комедия — твърде човешка — и твърде пикантна дори. Книгата е разделена на четири дяла, според четерите годишни сезона, Пролет, Лято, Есен и Зима. Пред всеки дял има Пролог, а подир — Епилог, които обединяват пръснатите в дялът песни и им дават външно и вътрешно единство. По тоя начин се открива една обща концепция и композиция на книгата, която външно изглежда нещо като обикновена сбирка стихове без каква и да е омисль натрупани в едно. Читател който схване композицията, лесно ще прозре и в концепцията на автора, и види тогава че *върволицата на дните* е една поема, разделена на четири песни, и всяка отделна песня в тия песни добива тогава истинската си цена и значение, като необходимо камъче в инкростирането на общия образ. По календарния ред на дните, ният са тука песен по песен: песни, оди, елегии, химни, сатири, епиграми, параболи — всевъзможни форми и размери. На по-големи празници — като на Нова година, Коледа или Велигден — са събрани в една група по няколко песни, и от поетическа точка зрение те са може би най-интересните. Книгата е плод на богата фантазия и не малък композиционен талант, и показва автора й първа ръка майстор на формата. Пред погледа на четеца се реди цяла галерия образи, картини и пейзажи, особено образи, най-любопитни и понякога тъй екзотични, каквито могат да се видят само в живота, живот — като по нас, в когото ориенталщината придава особен колорит, пикантност и привлекателност. Тая книга би направила особено впечатление у нас, и при повечето неща ще предизвика читателя на възклик: „Ба! Че това са нашенски работи, нашенски хора! Без друго, това е писано от българин. Ето, тоя херой. . . А тоя вагабонтин, че аз го познавам много добре; аз вчера приказвах с него! Но тоя светец, министър, лапак, депутат, иднот — те са наши общи познати, разпоредители на живота и съдбините ни. А тоя събитие, скандал — ами че. . . това съм аз, негова устроител! Не, това е книга писана от българин, за българския живот. . . “ Да, тая книга наистина изглежда да е такава. *Върволицата на дните* сякаш е историята на нашия съвременен живот. И жалното е само че тя не е написана на български, та да няма нужда да я превождам и да се мъча за непреводимото. И от тая книга аз преведох малко, твърде малко неща и то едни от най-невинните, както сами ще видите. Между друго, и за това че се боя от участта на нейния издател или автор: да не бъда притупан на улицата от ония за които съм казал истината, а може би и за това че няма да ме притупат, а само ще ме изпусват по вестниците, което аз няма да опровергая, както едно време правях, като хвърлях камък в редките. . . А какво няма в тая *върволица на дните*! Без озъртане, без заобикалки, в нея е изобразен настоящия и минал живот на Острова, тъй както те са се отразили в съзнанието на един буден, ясен и строг ум, в чувството на едно любящо и възмутено сърце. Нищо колко да е со значение, лице или събитие, не е заминало, оставено на страна. На хероя — ода, на злочестника — елегия, на човека — химн, на нищите духом — епиграма, на светците — житие, на нехрани-

майка — поетически ямрук, на наивника — примех. Можите си представи каква врява и оледия се дигнала и в печата и в живота от тая книга — печатана през 1909 г. — и за която се пръсна вест по цял свят, като за някакво извънредно събитие. Сам царя на Острова, казват, че чел с голямо удоволствие Върволицата на дните, и тоз който с удоволствие чете само книгата на живота, а книгите на живота държи малко на страна, и който е един от редките царе знаещ истинската цена на смехът и подигравката с онова що става около му. Някои подозират дори че тая книга на гавра и жесток примех е инспирирана от самия цар, понеже в нея има и такива неща които може само цар да знае, т. е. лице което може тъй да стъкми нещата и тъй да обърне лицата в живота че те да издадат това което за простите смъртни е скрито. Който има такъв дар, той е цар, казва пословицата, и има право да се смее, особено с хората — които само са родени за плач и министри. И за смехотворен материал в Върволицата на дните. Автора на тая книга се крие, както царя крие името си при известни дела, — комуто трябва той ги знае, а когото сърби само любопитството, той може да почака историята, която според великия историк „Зидарите на селското царство“, чеше всякого тъкмо там дето го сърби. По едно само автора не прилича на цар — дето крие името си и от страх и от ония които е подиграл и е казал истината. Това прави заинтересуваните да побесняват и — да обещават грамадни суми за името на автора, както е обичай на ориента да обещават торби злато за главата на някой разбойник. В дадения случай, обаче, разбойниците оценяват главата на един светец, който в име на правдата на живота сече кривите дърва. Но и туй не помогна. Тогава една вечер, на 11 Май, те извардиха поета, т. е. издателя, когото мислеха за такъв, из пусия и с няколко кримковски куршума пробиха сърцето му, виновно само в това че знаеше да пази една поверена тайна. Властта знаеше убийците, но залови други; защото като всяка власт тя знаеше какво прави, — и обеси двама невинни в тайната на убийството хорица. А на двама съвсем пък невинни — един министър и нещастен поет (който отсетне полуля и умре) и един журналист, талантлив нехранимайко, даде правото да се оправдават по вестниците. Талантливия журналист и до сега се оправдава, а нещастния поет откри за пръв път в живота си че има съвест — и полуля и умре, което трябаше да направи много по-отдавна.

На мястото дето автора на Върволицата на дните падна убит неговите почитатели му съзидаха паметник, изобличител на виновни и невинни, с надпис: Убиха го, защото говореше истината. И тез които го убиха, живеят още в лъжата на живота.“

НЯГУЛ КАВЕЛЛА

„И той е от ония титани, които — оковани в веригите на своята горда мисъл — прекват дните си с мъка и радост в очакване да ги сполети гръм от небесата. От високата скала на своето усамотение, Кавелла впи поглед в ходът на оная върволица събития, която ние наричаме история на човечеството, жаден да проникне в смисълта ѝ, да схване нейната цел. И смехът му преследва онез, които гонят тая цел в благото на минозинството, в тържеството на сганта, и на храмът на мисълта гледат като на житеен пазар, дето крината е по-важна от зърното, количеството от качеството, и че щастието на нулите е да няма единица. С идеалът на бледоликлия Назарянин „Блажени са нищите духом, защото тяхно е царството небесно“ и той е съгласен, но обяснява че тяхното блаженство е защото — ще идат по дяволите!“ За тях е царството небесно, защото те не са за земята, за живота. „Ако Христос и той, беше на моите години, т. е. знаеше не само своите мисли, а и мислите на живота, и той би бил на моя ум. Откакто Коперник продъни небото, от тогава светлината за духът не иде от там, а от черната земя. В нея е храната за плът и дух. Земя, свят и живот — от тях, на тях и за тях е всичко, казва поета. Той не винаги е консеквентен в мислите си, и най-вече е такъв в дивните *проповеди на планината*. Тая книга е поема на противоречията, с която, от тая страна, може да конкурира само живота. Автора ѝ съзнава това, но той твърди че само мъртвия не е в противоречие с себе си: само нему в душата няма сянка, че няма и живот. Превърни душата си на параграф от полицейски правилник, и противоречие няма да има. Девет десети и девет от останалата десета хора са родени за параграфите на полицейски правилник: те

имат нужда от Бог или камшик. Моята книга е за онез които не са едениците пред тия нули, а за онез които върват по самотните пътища на отрицанието, там горе — за към палата на бъдещето, дето грее усмивката на живота. Палата на Диониса. Над дверите му няма скрижали с десет заповеди, а с една: „Не запрети, а утвърди“. Но тая заповед ще проумее ония които са проумели най-първо себе си. На нехранимайковците и на псетата на живота, които се отбиват в всяка къща, палат и храм — само за да дигнат крак на някое кюше, до някой стълп или принцип. В *проповеди на планината* има цяла буря от афоризми: тежко и горко на ония посеви върху които се разрази тая буря и градушка! А собствено това е целта на автора. Той зида бъдещето, а да се зида крепост, трябва да се очисти, прокопай и изравни мястото за градеж. . . Християнството, с своето отрицание на живота, с химнопението си на нищите духом, — за нашия поет едва ли има нещо по умразно. И никой до сега не е употребявал тъй гнявно своята душевна мощ за разрушението на онова, което било ржда за човека и подготвило негова душевен и телесен упадък. Той иска дори да ни принуди да повярваме че и доброто, което християнството е принесло на човечеството, и то е зло. Онзи горд дух, духът на античния мир — дори чиито останки само ни тъй възхищават — и духът на възражданието, вселен в първобитно-мощни натури: тоя дух е филтърът на душата на нашия поет. Същия филтър ни поднася той в своята поема *проповеди на планината*, едно Свето Писание за ония които имат потребност за по-висш от всекидневния морал. . . Рядко творчески дух е бил тъй искрен към себе си и с такава бясна мощ се е обаждал пред хорските погледи. Рядко майстор на художественото слово се е въздигал с такъв горд и вратоломен полет в бездната на обичта и презрението, както тоя възхитен безумец, убиец на Бога и химнопеец на Свръхчовеска. В това Свето Писание поета ни посветява в културата на бъдещето и ни посочва великолепия възход на едно по-висше съзнание, под чиито лъчи посевете на живота ще са за благодат на човечеството. Не на тъпата! А на ония, които са възмогнати над нея, — на солта на земята, на смисълта на живота.

Песните на Нягул Кавелла — писани повечето на младини — са поетически свидетели за развитието на онова, което сетне е съдържание и форма на неговите *проповеди на планината*. Само богомилската легенда е от последне време, преди мъдростта да затъмни разума му.“